

Volume-1, Issue-2, August 2018

**ANEKANT
JOURNAL OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES**

मावची समाज आणि मावची बोली

डॉ. विजय केसकर

विश्वासराव रणसिंग महाविद्यालय
कळंब, वालचंदनगर, ता. इंदापूर, जि.पुणे

Abstract:

साहित्य, समाज, संस्कृती यांच्या अनुबंधाने मानवी जीवनात सुसंस्कृतता सुसाहयता येत गेलेली आहे.सांस्कृतिक आणि साहित्यिक वाटचालीमध्ये लोकभाषांचा महत्त्वाचा वाटा आहे. (या लोकभाषांचा महत्त्वाचा आधार लोकसाहित्य आहे). लोकांच्या बोलीतून उदघृत होणारे साहित्य समृद्धतेत महत्त्वपूर्ण योगदान देत आहे. लोकबोलीतून उदघृत होणारे लोकसाहित्य एका पिढीतून दुसऱ्या पिढीत सहजतेने संक्रमित होते. त्यामधून अपेक्षित संस्कार पुढच्या पिढीत स्थापित होतात. आजच्या संगणक युगाने बोली भाषेवर निश्चित परिणाम होत आहे. तरीही भारताच्या बहुभाषिक वैशिष्ट्याने, भौगोलिक रचनेने बोलीचे अस्तित्व टिकून आहे.

भारतामध्ये 1652 च्या आसपास बोली भाषा आहेत. जे या देशाचे खास वैशिष्ट्य आहे. महाराष्ट्रामध्ये मराठवाडा परिसरात परभणी भागात सर्वात जास्त बोली भाषा बोलल्या जातात. महाराष्ट्रामध्ये भिल्ली, कोकणी, गोंडी, वारली, ठाकर, मावची या आदिवासी समाजाची भाषा आदिवासी बोली म्हणून प्रचलित आहे. यापैकी मावची भाषेची वाटचाल समजून घ्यायची आहे.

शिक्षणाची गंगोत्री आजही या समाजापर्यंत पोहचलेली नाही. यापासून वंचित असलेली ही भाषा खेडूतांची, आदिवासींची भाषा आहे. तिच्यामध्ये बहुतांशाने प्राचीन शब्द विपुल प्रमाणात आहेत की जे सहसा मराठी – हिंदी मध्येही दिसत नाहीत. आजही ही भाषा मौखिक परंपरेनेच जिवंत असल्याचे जाणवते. अर्थात ही मौखिक परंपरा काही प्रमाणात का होईना लिखित रूप घेऊ लागली आहे, हे आशादायी चित्र आहे.

मावची समाज भटकत राहणारा डोंगर दऱ्या जंगलात राहणारा आहे. त्यामुळे त्यांचा देह रापलेलाच दिसतो. शिवाय सततच्या कष्टानेही शरीरावर काळा रंग चढलेला दिसतो.

प्रकृतीप्रमाणे जीवन जगणारे हे लोक निसर्गाला जपत असतात. त्यांची ही जीवनशैली पुढील काव्यपंक्तीतून उदघृत होते.

डोगू में वारो चाले
गावू में पाय पोडे
मा नादाने बेना
माडवू में ढोल बाजे
लान्या में टेच माते

(डोगू—जंगल, पाय—पाऊस, माडवू—मंडप, बेना—बहीण, लान्या—तारुण्य, टेच—मस्त)
(अर्थ – जंगलामध्ये वारा वाहतो, खेड्यामध्ये पाऊस पडतो, माझी लाडकी बहीण मंडपामध्ये ढोल वाजवत आहे, त्याच्या तालामध्ये तरुणाई धुंद होऊन नाचत आहे).

मावची समाजामध्ये, लोकजीवनामध्ये धार्मिकतेला महत्त्वाचे स्थान आहे. त्यातूनच देव – देवतांची होणारी आराधना लोकगीतातून उदघृत होते.

या मोडा पाहाड में शंकर बाबा पार्वती
मंदिरे यावीने बेना दर्शन किले

(अर्थ – या मोठ्या डोंगरावर शंकर पार्वतीचे मंदिर आहे. मंदिरात येऊन (बहिण) दर्शन कर)
शंकर पार्वती, देवमोगरा माता, कुळदेवता, ग्रामदेवता यांच्याशी असणारे नाते अनेक लोकगीतातून उदघृत होते. महिलांच्या तोंडी असलेल्या ग्रामगीतातून आपल्या गावाप्रती असलेला आदर व्यक्त होतो. निसर्गाप्रती असलेली आपुलकी दिसून येते. गावातील असुविधांची तक्रार मात्र त्या करत नाहीत. सोनखांब गावाविषयी (तालुका नवापूर, जिल्हा नंदुरबार) अभिमान बागळगताना तेथील महिला भावना पुढीलप्रमाणे व्यक्त करतात.

गावु किनारे एक फुल बोगीचो
पाणावालो फुले तोडे
शेर सारखो सोनखांबे

पाणावालो फुले तोडे शेर सारखे सोनखांबे

गावु किनारे एक पुल बोगीचो

वली आवे फिरी आवे शेर सारखो सोनखांबे

(अर्थ – गावाच्या शेजारी एक फुलांची बाग आहे. पाणीवाला त्यातील फुले तोडत असतो. आमच्या गावात सिंहासम निर्भय असणारी माणसं राहतात. अशा आमच्या गावात या पुन्हा पुन्हा या.)

नंदूरबार जिल्ह्यातील साकी, नवापूर या तालुक्यांमध्ये मावची बोली जास्त प्रमाणात बोलली जाते. या समाजामध्ये कधी-कधी संघर्षही होताना दिसतो. मुलगी आपल्या माता पित्यावर रूसते, तेव्हा तिला समजावण्याच्या गुजगोष्टी पुढील काव्यपंक्तीतून उदघृत होतात.

बुनाई ले भेना भाहकाते गोठया

रोग ना मानो पोईरी शिवाय

बाहका धो बा नाय शोभे

(अर्थ – आपल्या आई बापाचे अनुभवाचे बोल ऐकून घे. ताई रागावू नकोस आई-वडीलांच्या घराला तुझ्याशिवाय शोभा नाही)

आदिवासींमध्ये अस्तिकाताही दिसून येते. त्यांच्यामधील धार्मिकतेने त्यांची परमेश्वरावर असणारी श्रद्धा दिसून येते. वृक्ष, दगड, नदी, गाय, वाघ, नाग यांचीसुद्धा पूजा होताना दिसते. त्यांच्यावर आलेल्या संकटप्रसंगी मोगरा मातेचे ते स्मरण करत असतात. तिचे स्मरण करणाऱ्या ओळी पुढीलप्रमाणे आहेत.

याहा मोगी पागें पोंडू तूल आय

सातेपुड्या हेलादावा

चिंबी बोनामें होना झुलामें

जाईने बोठी याहा तू

(अर्थ – हे मोगरी माता मी तुला प्रणाम करतो. सातपुडा पर्वतात तु राहतेस. बांबूच्या बेटात सोन्याच्या झुल्यावर बसली आहेस)

असे स्वरूप असलेल्या मातेकडे हा समाज बुध्दीसाठी शांततेसाठी प्रार्थना करत असतो. गीतांच्या माध्यमातून मावची समाजाची जीवन वाटचाल समजून येते. चालीरिती समजून येतात. मावची समाजाच्या सामाजिकतेचा विचार केला तर या समाजामध्ये मुलीचा जन्म होणे अशुभ मानले जाते. अशा वेळेस त्यांची नावे उंदरी, सडकी, नकटी, माकडी अशी ठेवली जातात. या समाजामध्ये ऐकमेकांविषयी आदराची स्नेहाची भावना दिसून येते. मुलीला तिच्या सासरी मुलीप्रमाणेच वागवले जाते. समाजातील व्यक्तीने नियमांचे उल्लंघन केले, तर त्याला शासन होते. तसेच त्याला संस्कारांची आठवण करून दिली जाते.

❧ मावची बोलीचा प्रातिनिधिक शब्दसंग्रह –

दागिने	–	सारण्या, बांगड्या, आकडो, पाटडू
नातेसंबंध	–	हावोहो (सासू), होरुहो (सासरा), याहकी (आई), पावुहू (भाऊ) आजलीही (आजी), पोयरा (मुलगा), वाहको (वडील)
वार	–	सोमवार – वाश्या (वारसी गावचा बाजार), मंगळवार – रोहड्या शुक्रवार – चिंचपाड्या बुधवार – भादुड्या, शनिवार – नपर्या, गुरुवार – विसरवाड्या, रविवार – खांडबार्या
शेती औजारे	–	आसडो (आसूड), खुरपु (खुरपे), बांबर्या (पावर), कोळपो (कुळव) इळयो (विळा)
शेती	–	मकई (मका), हेंग्या (भूईमुग), बाजरा, ज्वार, हवा (राई), मुगडी (मूग), मढ (मटकी), काले (कारले), गवराय (गवार), पेंढे (भेंडी)
वाद्य	–	ढोल, झांज, तुतरो (तुतारी), डफन (डफ), पावरी (बासरी)
म्हणी	–	खादोओ खातलो ऐने धरतीई पारे (खायला कार धरणला भार)

गरीबेओ वोवडीही बोडा आजे पबिही (गरीबाची बायको सगळ्याची वहिनी)

पालहाआ पाने तिनूजे (पळसाला पाने तीनच)

मावची बोलीमध्ये आणि पावरा बोली, वारली बोली, कंजर बोली यांच्यामध्ये साम्य आहेच. त्यांच्याच या उपबोली असल्याचे जाणवते.

एकंदरीने आजच्या संगणकयुगातही मुख्य प्रवाहापासून दूर असलेल्या या समाजाच्या बोलीची वैशिष्ट्ये जाणून घ्यायची असतील तर मौखिक परंपरेवरच विसंबून राहावे लागते.

श्रध्देबरोबरच-अंधश्रध्देनेही या समाजाचे नाहक नुकसान होत आहे असे असले तरी मराठीची बोली भाषा म्हणून तिचे विशेष स्थान आहे. भटकंतीने, कष्टाने हा समाज जीवन वाटचाल करत आहे. त्यांच्यामध्ये असलेल्या जीवन रितीने, लिखित स्वरूपात बध्द होण्याचे होणे आवश्यक आहे. त्यांची लोकगीते, परंपरा यांचे जतन होण्यासाठी त्यांच्या मौखिक परंपरेला लिखित स्वरूप देणे अत्यंत आवश्यक आहे.

संदर्भ ग्रंथ –

- 1) देसाई बापूराव'. लोकसाहित्य', 'गारमा प्रकाशन कानपूर', प्र. आ. 2013.
- 2) तर्कतीर्थ श्री जोशी लक्ष्मण शास्त्री (संपा). मराठी विश्वकोष खंड – 2' म.रा.सा.सं. मंडळ, मुंबई, प्रकाशन 1976
- 3) तुमराम विनायक. 'आदिवासी साहित्य स्वरूप आणि समीक्षा' विजय प्रकाशन नागपूर प्र. आ. 1994
- 4) जोग सुधीर. 'आदिवासी साहित्य समाजकार्य परस्पर संबंध वाटचाल' (हाकारा – त्रैमासिक) ऑक्टो-डिसें. 1983
- 5) लिंबाळे शरणकुमार (संपा.). 'मराठी वाङ्मयातील नवीन प्रवाह' 'मधुरराज' प्रकाशन पुणे प्र.आ. – 1993